

MARIA ŚLEDZIŃSKA

Bydgoszcz

CHARAKTER SEMANTYCZNY SKUTKU WYRAŻANEGO PRZEZ CZASOWNIKI
KAUZATYWNE

CZĘŚĆ I

Analiza zawarta w niniejszym artykule dotyczy kazuzywnych wyrażeń predykatywnych, które implikują /w formie osobowej prymarnie w mianowniku/ zdarzenie przyczynowe, same zaś są wykładnikami skutku tego zdarzenia. Zdaniem artykułu jest przedstawienie podziału kazuzywnych wyrażeń predykatywnych ze względu na charakter semantyczny owego skutku, a także - szczegółowej klasyfikacji czasowników kazuzywnych wyrażających skutek w postaci procesów psychicznych.

W semantyce zajmującej się "korelacjami między tekstami a czymś innym" - korelat tekstów jest bardzo różnie rozumiany¹.

W niniejszej pracy punktem wyjścia analizy semantycznej jest przyjęcie korelatu psychicznego - korelatu, który powstaje w świadomości² odbiorcy sygnału słownego. W związku z tym w artykule wykorzystano publikacje psychologów dotyczące procesów psychicznych, między innymi uczuć i woli.

Kazuzywne wyrażenia predykatywne wyżej wymienionego typu można podzielić na dwie grupy:

- 1/ takie, które obok nieprzedmiotowego argumentu /w konstrukcjach powierzchniowych pojawiającego się w mianowniku/ implikują argument przedmiotowy /na powierzchni w bierniku/³;
- 2/ takie, które oprócz wspomnianego nieprzedmiotowego argumentu/ występującego na powierzchni w mianowniku/ implikują drugi argument nieprzedmiotowy /w konstru-

kejach powierzchniowych w bierniku/.

Kauzatywne wyrażenia predykatywne należące do grupy 1. wyrażają skutek w postaci stanu lub procesu⁴ psychicznego bądź fizycznego /w najszerszym tych słów znaczeniu/ pacjensa⁵, implikowanego w konstrukcjach powierzchniowych w bierniku. Można zatem podzielić je na dwie zasadnicze grupy:

- 1a/ czasowniki wyrażające proces psychiczny, np.: wzruszył, rozwścieczył, zmartwił, ogłupił, olśnił i inne;
- 1b/ czasowniki wyrażające stan lub proces fizyczny, np.: otrzeźwił, wgniatał, barwił, odkazał.

Kauzatywne wyrażenia predykatywne tworzące grupę 2. wyrażają skutek w postaci charakterystyki ilościowej bądź jakościowej⁶ zdarzenia implikowanego w bierniku. Również te predykaty można podzielić na dwie grupy:

- 2a/ czasowniki wyrażające skutek w postaci charakterystyki ilościowej: zwiększył /np. rozczarowanie/, pożębił /np. strach/, rozszerzył /np. produkcję/, obniżył /np. poziom/, zweżył /np. zakres/, podwyższył /np. wymagania/, spłycił /np. wiedzę/ i inne;
- 2b/ czasowniki wyrażające skutek w postaci charakterystyki jakościowej: eksponował /np. możliwość/, doskonalił /np. umiejętności/, paraliżował /np. rozwój/, zacierał /np. różnice/, komplikował /np. życie/, zmieniał /np. sytuację/ itp.

Wśród procesów psychicznych wyróżnia się współwystępujące ze sobą procesy poznawcze i uczucia⁷. Oddzielnie omawia się zazwyczaj procesy wolicjonalne, inaczej decyzyjne⁸. Spośród wymienionych procesów kauzatywne wyrażenia predykatywne zaliczone do grupy 1a wyrażają uczucia bądź procesy o charakterze wolicjonalnym.

W literaturze psychologicznej można spotkać różnorakie podziały uczuć. Najczęściej wyróżnia się uczucia proste i wzniesienia /przypisywane ludziom i zwierzętom wyższym/ oraz uczucia złożone /specyficznie ludzkie uczucia wyższe/. Do

tych ostatecznych zaliczana jest między innymi miłość, zazdrość i inne⁹. Jednakże spotkać można też takie podziały, w których spośród wszystkich uczuć wyodrębnia się emocje - zaliczane do "pierwotnych funkcji psychicznych człowieka, wspólnych ludziom i zwierzętom znajdującym się na wyższych poziomach rozwoju ewolucyjnego"¹⁰.

Ponieważ ludzie bardzo często przypisują zwierzętom zdolność przeżywania uczuć wyższych, co znajduje odbicie w języku /np. w zdaniach typu: Pies kochał swego pana./, w pracy tej wszelkie wyróżnione typy stanów i procesów emocjonalnych czy uczuciowych, wyrażanych przez czasowniki kauzatywne, odnosić się będą tak do ludzi, jak i w pewnych sytuacjach do zwierząt.

Dla przeprowadzenia analizy mającej na celu określenie charakteru skutków wyrażanych przez czasowniki kauzatywne typu 1a najbardziej przydatny okazał się podział uczuć ze względu na ich źródła. Podział ten prowadzi do wyróżnienia uczuć intelektualnych, moralno-społecznych i estetycznych¹¹.

Z analizy wyżej wymienionej grupy kauzatywnych wyrażań predykatywnych wynika, że trudno jest mówić o skutkach psychicznych np. czysto intelektualnych czy też czysto wolicjonalnych. Podziału czasowników ze względu na typy stanów wyrażanych jako skutek można dokonać jedynie kierując się zasadą określania przewagi któregoś z czynników - intelektualnego, wolicjonalnego itd.

Z tym zastrzeżeniem do podgrupy czasowników kauzatywnych wyrażających proces psychiczny o charakterze intelektualnym¹² można zaliczyć między innymi takie, jak: zaciekawiał, zainteresował, ogłupił, upewniał, uprzytomnił, przekonał, zobowiązał, zaintrygował, uświadomił, zadziwił.

Oto kilka przykładów tekstowych z wyżej wymienionymi kauzatywnymi wyrażeniami predykatywnymi:

1. Powoli toczące się rozmowy /.../ upewniały, że został zaliczony do bliskich, zaufanych, mimo że pracował w czerwonej ambasadzie. /Żuk.11/
2. Nauczyciel ogłupiał dzieci poleceniem uczenia się na pamięć niezrozumiałych dla nich tekstów. /S.p.p.450/

3. Dobrze też jest przynajmniej raz w życiu spróbować startu w zawodach /kontrolnych/ po nie przespanej nocy; mizerny wynik przekona miotacza, że tak startować nie można.
/Rzut 74/
4. Zainteresował władze swoim wynalazkiem. /S.p.p. 958/
5. Zadziwiła mnie w sposób optymistyczny znaczna ilość ludzi, którzy zgłosili się na wezwanie podchorążego.
/Czeszko 151/

Znacznie szerszą podgrupę tworzą czasowniki kauzatywne wyrażające skutek w postaci uczuc moralno-społecznych, które odzwierciedlają stosunek ludzi do siebie, do wszelkich wartości wytwarzenych w działalności społecznej, do norm obowiązujących w społeczeństwie, ideałów, do których ludzie dążą itd¹³. Można tu zaliczyć takie wyrażenia predykatywne, jak: wzruszał, uspokajał, cieszył, podniecał, ujał, kępował, przestraszył, przeraził, denerwował, zgniewał, niecierpliwik, krzywdził, martwił, upokarzał i inne.

Kilka przykładów tekstowych zdań z wyżej wymienionymi czasownikami kauzatywnymi:

1. Dlaczego mnie to dziecko tak wzrusza? /Szczęściarz 33/
2. Czuła, że jej obecność podnieca mężczyzn, że każdy z nich chce się trochę popisać zręcznością /.../. /Żuk.18/
3. Kępuje mnie twoja obecność. /Czeszko 285/
4. Widzi pan, martwi to jednak pana. /Milion 39/
5. Mnie, na przykład, głęboko upokarza konieczność przebywania wspólnie z tymi dwoma Francuzami. /Kuś.169/
6. Przeraziła ją ta nieledwie obłąkana radość w jego oczach, jakiej nie umiał przed nią ukryć /.../. /Musk. 239/

Trzecią podgrupę tworzą czasowniki typu 1a, które wyrażają skutek w postaci uczuc estetycznych. Uczucia te, mówiąc najogólniej, odzwierciedlają stosunek podmiotu psychicznego do przedmiotów, sytuacji, procesów, których cechą jest piękno¹⁴. Wymienić tu można między innymi wyrażenia predykatywne: zachwycił, zafascynował, olśnił, urzekł, raził.

Przykłady tekstowe:

1. Ale dziewczyna była już na koncercie w Rzymie, spędziła po nim wieczór ze sławnym człowiekiem, który ją

- olśnił, zobaczyła swoje zdjęcie w gazetach. /Musk.81/
2. Fascynowała go swoją urodą. /S.p.p. 162/
3. Przecież między misjonarzami są tacy, którzy naprawdę was kochają, urzekła ich wielkość Chin. /Szczęściarz 12/
4. Julia miała zaledwie lat dziesięć, a już zachwycała wszystkich swoim głosem i talentem dramatycznym. /S.f. 724/
5. Wnętrze samolotu raziło pustką, przypominało wyjedzoną rybę. /Szczęściarz 29/

Odrębną podgrupę wśród kauzatywnych wyrażenń predykatywnych typu 1a tworzą te czasowniki, które wyrażają skutek w postaci procesów psychicznych o charakterze wolicjonalnym¹⁵. Zaliczyć można do nich między innymi takie wyrażenia predykatywne, jak: nastawił, mobilizował, dopingował, zniechęcał, zachęcał, podjudzał, kusił.

Przykłady zdań z czasownikami tego typu:

1. "Profesorkowie" czytawali Mouniera, Meritaina i nastawieni byli antymieszczańsko i antykapitalistycznie. /Breza 24/
2. Ale orientacja ta ich nie mobilizuje do kontaktów i pytań. /Breza 21/
3. Dopinguje specjalistów przede wszystkim ponure statystyka: co roku w falach oceanu oraz w przestworzach giną nader statki i samoloty /.../. /Przek. 13/
4. Mówię tak, aby nie zniechęcać pana na samym początku /.../. /Row. 15-16/
5. Żona podjudzała go przeciw rodzinie. /S.p.p. 527/
6. Odwróciła się, słońce lśniło na jej gładkich plecach, brunatna skóra kusiła, żeby pogłaskać. /Szczęściarz 76/

Przedstawione powyżej wyniki badań dotyczących kauzatywnych wyrażenń predykatywnych typu 1a warto porównać z wynikami badań, które przeprowadziła Krystyna Wilczewska w obrębie gru-

py czasowników zwrotno-rezultatywnych, oznaczających "reakcję na działanie jakiejś przyczyny, która realizuje się w postaci stanu, procesu lub jego rezultatu"¹⁶. Porównanie to jest o tyle istotne, że K. Wilczewska stwierdziła, iż najliczniejszą grupę wśród czasowników zwrotno-rezultatywnych stanowią te czasowniki, które oznaczają proces psychiczny w jak najszerszym pojęciu, tzn. uczuciowy /np. wzruszył się, denerwował się, przeraził się/, intelektualny /np. zainteresował się, zobowiązał się, przekonał się/, woluntarny /np. mobilizował się, zniechęcał się, nastawił się/¹⁷.

Wprawdzie autorka zastosowała nieco inne kryterium podziału czasowników, jednak w następstwie zestawienia wyników obu analiz można chyba wysnuć wniosek, że wyniki te są zbieżne. Zatem przedstawione w niniejszym artykule wnioski wynikające z przeprowadzonych badań stanowią jednocześnie dodatkowy argument potwierdzający istnienie formalno-znaczeniowej odpowiedniości kauzatywnych i zwrotno-rezultatywnych wyrażań predykatywnych¹⁸.

PRZYPISY

- ¹ A. Wierzbicka, Dociekania semantyczne, Ossolineum 1969, s. 7-8
- ² Rozumienie terminów "psychika" i "świadomość" wg Słownika psychologicznego pod red. W. Szewczuka, WP, Warszawa 1979, s. 225, 291-292. Na temat świadomości zob.: J. Strelau, A. Jurkowski, Z. Putkiewicz, Podstawy psychologii dla nauczycieli, PWN, Warszawa 1977, s. 25-26
- ³ Na temat struktur wyjściowych konstrukcji zdaniowych z czasownikami tego typu oraz konstrukcji prymarnej i sekundarnych realizowanych na powierzchni zob.: M. Śledzińska, Związki derywacyjne między zdaniami z orzeczeniem kauzatywnym, Studia Filologiczne WSP Bydgoszcz 1981, s. 179-198
- ⁴ Termin "proces" rozumiany jest tu jako "sekwencja zmian zachodzących w danym układzie". Rozróżnia się procesy dynamiczne, quasi-stacjonarne i stacjonarne. - Słownik psycholo-

- giczny pod red. W. Szewczuka, s. 210-211
- 5 Termin "pacjens" rozumiany jest w artykule bardzo szeroko również jako podmiot procesu psychicznego.
  - 6 Zob. hasło "jakość" w: Encyklopedia powszechna PWN, t.I, Warszawa 1974, s. 322
  - 7 Zob.: S. Gerstmann, Rozwój uczuć, Warszawa 1976, s. 11
  - 8 Zob. hasło "wola" w Słowniku psychologicznym pod red. W. Szewczuka, s. 325
  - 9 Por.: J. Pieter, Słownik psychologiczny, Ossolineum 1963, s. 306-311
  - 10 S. Gerstmann, op.cit., s. 11-18. Na temat podziałów uczuć zob. też: P. Guillaume, Podręcznik psychologii, PWN, Warszawa 1959, s. 72-87; M. Przetacznikowa i G. Makiełło-Jarża, Psychologia ogólna, Warszawa 1977, s. 151-157; J. Strelau, A. Jurkowski, Z. Putkiewicz, op.cit., s. 134-146, oraz hasła takie jak np. "strach" w Słowniku psychologicznym pod red. W. Szewczuka, s. 313, 280 i. inne
  - 11 Zob. S. Gerstmann, op.cit., s. 16
  - 12 Na temat procesu o charakterze intelektualnym zob.: S. Gerstmann, op.cit., s. 16
  - 13 Por. S. Gerstmann, op.cit., s. 16-17, oraz M. Przetacznikowa i G. Makiełło-Jarża, op.cit., s. 155
  - 14 Na temat uczuć estetycznych zob.: S. Gerstmann, op.cit., s. 17-18, oraz M. Przetacznikowa i G. Makiełło-Jarża, op.cit., s. 156
  - 15 Na temat procesów psychicznych o charakterze wolicjonalnym zob. też: J. Pieter, op.cit., s. 319-321; P. Guillaume, op.cit., s. 249-256
  - 16 K. Wilczewska, Czasowniki zwrotne we współczesnej polszczyźnie, Toruń 1966, s. 54
  - 17 Por.: K. Wilczewska, op.cit., s. 55
  - 18 Współzależność tych dwu ogniw K. Wilczewska widzi w kore-

lacji czynnej i swrotnej formy czasownikowej; por.: op.
cit., s. 54-60

Wykaz źródeł, z których czerpano przykłady, i rozwiązanie skrótów:

Breza	T. Breza, Spisowa brama, Warszawa 1964
Czesko	B. Czesko, Tren, Powódź, Czytelnik, Warszawa 1977
Kuś.	A. Kuśniewicz, Eróica, Warszawa 1974
Milion.	S. Fleszarowa-Muskat, Milionery, Gdynia 1961
Musk.	S. Fleszarowa-Muskat, Dwie ścieżki czasu, Warszawa 1973
Przek.	Przekrój, nr 1596, r. 1975
Rew.	A. Rowiński, Świat się kończy, Warszawa 1972
Rzut.	E. Wachowki, Rzut dyskiem, Warszawa 1964
S.f.	S. Skerupka, Słownik frazeologiczny języka polskiego, Warszawa 1977
S.p.p.	Słownik poprawnej polszczyzny pod red. W. Doroszewskiego, Warszawa 1976
Szczęściarz	W. Żukrowski, Szczęściarz, Warszawa 1979
Żuk.	W. Żukrowski, Kamienne tablice, Warszawa 1975

THE SEMANTIC CHARACTER OF THE RESULT EXPRESSED BY CAUSAL VERBS PART I

Summary

The analysis contained in the present article concerns causative predicate expressions /verbs, for the most part/ which connote /with the personal form of the verb, primarily in the Nominative case/ a causal event, but which themselves express the result of the event /for example, "chasten", "deprecate", "charm", "move /emotionally/", "deepen /e.g. knowledge/", "erase /e.g. differences/", and so forth. The purpo-

se of the article is to divide such causative predicate expressions into categories according to the semantic character of the result, as well as to perform a detailed analysis of causative verbs which express a result in the form of a mental process.

CARACTERE SEMANTIQUE D'EFFET EXPRIME PAR LES VERBES CAUSATIFS

L'analyse présentée dans le présent article concerne les expressions prédicatives qui, lorsqu'elles sont en forme personnelle et dans la construction primaire, impliquent un argument causal, tout en restant elles - mêmes l'exposant de la conséquence qui découle de l'argument causal. Ce sont des expressions prédicatives du type: "punir", "désapprouver", "charmer", "émouvoir", "approfondir" /les connaissances/ "effacer" /les différences/.

Le but du présent article est de systématiser les expressions prédicatives selon la valeur sémantique de la conséquence de leur argument causal. et de faire une classification des verbes causatifs exprimant la conséquence sous forme d'états psychiques.